

MELLEMBYGDEN

Af museumsinspektør *C. L. Vebæk*

Middelalderens nordbobebyggelse i Grønland fordelte sig, i henhold til de eksisterende islandske kildekrifter, på Østerbygden og Vesterbygden. Det er forlængst fastslået, hvor disse bygder er at finde. Vesterbygden omfattede en del af vore dages Godthåb distrikt, fortrinsvis egnen omkring Godthåb- og Ameralikfjordene, medens Østerbygden geografisk dækkede næsten hele Julianehåb distrikt. Imidlertid kendes der en tredje nordbobygd, repræsenteret ved ruinerne af godt en snes gårde foruden enkelte andre tomter, beliggende i den sydligste del af Frederikshåb distrikt, i egnen omkring Arsuk-Ivigtut. Denne bebyggelse, mellem Vester- og Østerbygden, benævnes Mellembygden, men dette navn er af moderne oprindelse, skabt af nordboforskerne. De skriftlige kilder kender kun til Øster- og Vesterbygden, og det har da også været forsøgt, om det ikke var muligt at henføre nordbo-minderne i Frederikshåb distrikt til en af de to historisk kendte bygder. Blikket har her først og fremmest været rettet mod Østerbygden, fra hvis nordvestligst kendte nordbogårde, afstanden til Mellembygdens sydøstligste kun udgør 70-80 km. Det skal her straks siges, at dette temmelig sikkert er rigtigt; det, vi nu kalder Mellembygden, er utvivlsomt den nordvestlige udløber af Østerbygden. Men sikre beviser savnes endnu, og selv om sådanne skulle blive fremskaffet, vil denne isolerede nordbobebyggelse, der i mange henseender indtager en særstilling, formentlig stadig blive betegnet som Mellembygden. På de efterfølgende sider skal søges givet en oversigt over, hvad man i dag ved om denne mellembyg, idet der særlig vil blive gjort rede for de undersøgelser, Nationalmuseet har foretaget i bygden i sommeren 1954.

Kendskabet til nordboruinerne i Frederikshåb distrikt går tilbage til 1. halvdel af forrige århundrede. I „Grønlands historiske Mindesmærker“, bind III, der udkom 1845, omtales kort kendskabet til nogle få nordbopladser i disse egne. Først dr. G. Fanøe, der i 1870'erne var læge i Ivigtut, gav nærmere meddelelse om disse ruiner og bragte antallet af kendte pladser op til syv. I 1903 foretog kaptajn Daniel Bruun - der mere end nogen anden har gjort sig fortjent ved topografiske undersøgelser i de grønlandske nordbobygder - en ret indgående gennemgang af fjordgebetet omkring Arsuk-Ivigtut, og hvorved blev opdaget yderligere

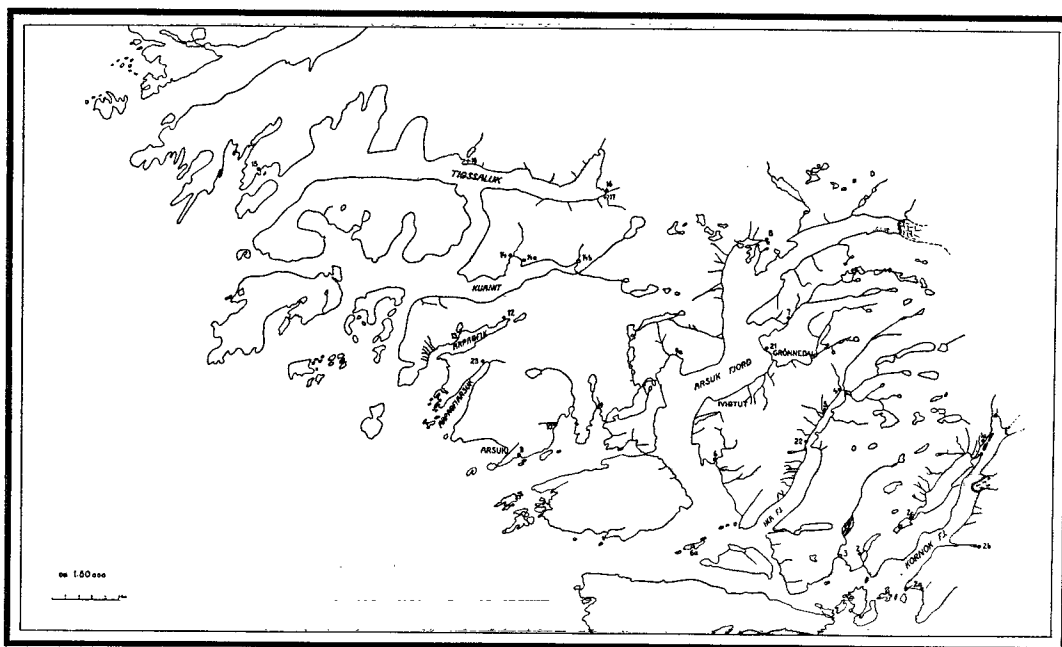

Fig. 1. Kort over Mellemygden. • betegner en gård, ○ betegner et enkelt hus.

et antal ruiner. Det topografiske arbejde blev fortsat med dr. Poul Nørlund i 1921 og er bragt til en foreløbig afslutning ved den, der skriver disse linier, på rejser i 1951 og 1954. Området er nu så godt afsøgt, at mulighederne for at finde ret meget mere synes små; men i betragtning af, at ruinerne netop i denne bygd er så utrolig sammenfaldne og overgroede, kan det ikke udelukkes, at der endnu kan findes et og andet, hvad man også meget må håbe.

I dag kender vi i mellemygden 22 grupper ruiner, der må betegnes som gårde, og desuden 6 enkeltliggende huse, der ikke repræsenterer selvstændige gårde, men som antagelig for de flestes vedkommende har hørt til et af de 22 gårdbrug. Placeringen af disse gårde og huse indenfor bygden ses på kortet, fig. 1. Længst mod SØ har vi omkring den smalle, dybe Qornoqfjord, med de store bræer, en ret tæt bebyggelse. I bunden af fjorden har vi således den vist nok største af alle Mellemygdens gårde, og ved søerne langs fjordens NV side, og ved en elv på dens SØ side, har vi den eneste indlandsbebyggelse i Mellemygden. Landskabet i den sydlige del af Frederikshåb distrikt er karakteriseret ved høje, stejle fjelde mellem fjordene, med kun få og korte dale; der er slet ikke - som f. eks. i Vatnahverfi, i den centrale del af østerbygden - nogen mulighed for nordbøbebyggelse i det indre af landet, og så godt som alle gårdene ligger direkte ved fjordkysten, fortrinsvis ved bunden af fjordene, og ved bugter og vige. Følger vi nu bebyggelsen

mod NV, ser vi, at der er en mindre koncentration i Ikafjorden, med tre gårde, men at bebyggelsen derefter bliver mere spredt, for nord og nordvest for Arsuk at tynde meget ud. Den yderste, ensomt beliggende nordbogård finder vi ved Tigssalukfjorden, nær dennes munding.

Medens der som bekendt igennem årene er foretaget adskillige omfattende udgravninger i Vesterbygden og Østerbygden, var der indtil 1954 kun lavet nogle små prøvegravninger på forskellige af mellembygdens gårde. Grunden hertil var dels den, at vi i de to hovedbygder - og da særlig Østerbygden - har alle de historiske steder - Gardar med bispesædet, Brattahlid med Erik den Rødes gård, Herjolfsnes med kirken, o. a. - og dels at der i disse bygder findes langt bedre bevarede ruiner, især i indlandet (Austmannadalen i Vesterbygden, Vatnahverfi i Østerbygden), så opgaverne her har både været mere påtrængende og mere indbydende, end Mellembygdens små, navnløse og faktisk uden undtagelse slet bevarede gårde. Men det var klart, at det var nødvendigt med udgravninger i Mellembygden, hvis man ville søge at få denne bygd placeret, kulturelt og tidsmæssigt, indenfor den samlede nordbobebyggelse. I 1954 kunne vi så tage fat på denne opgave, der blev kombineret med en afrunding af det topografiske arbejde, herunder nøjagtig afsætning af alle ruinerne på forlæggene til de nye kort, Geodætisk institut i disse år er i færd med at udarbejde. Vi - mine arkæologiske medarbejdere Sv. Bue-Madsen og Cl. Kjølsten, zoologen Torben Andersen, min kone og jeg selv - arbejdede et par måneder i distriktet, assisteret af 5-6 unge grønlandere fra Arsuk, der med godt humør tog del i det ofte drøje arbejde, der var forbundet med rejser og udgravninger. Vor ekspedition fik uvurderlig støtte fra såvel Grønlands kommando, Grønlands marinedistrikt som marinestationen Grønnedal. Uden denne hjælp - der bl. a. omfattede transport af personer og materiel til vands og i luften, radio-vejrmeddelinger, reparationer og forsyninger af forskellig art - havde det ikke været muligt at gennemføre ekspeditionens omfattende program.

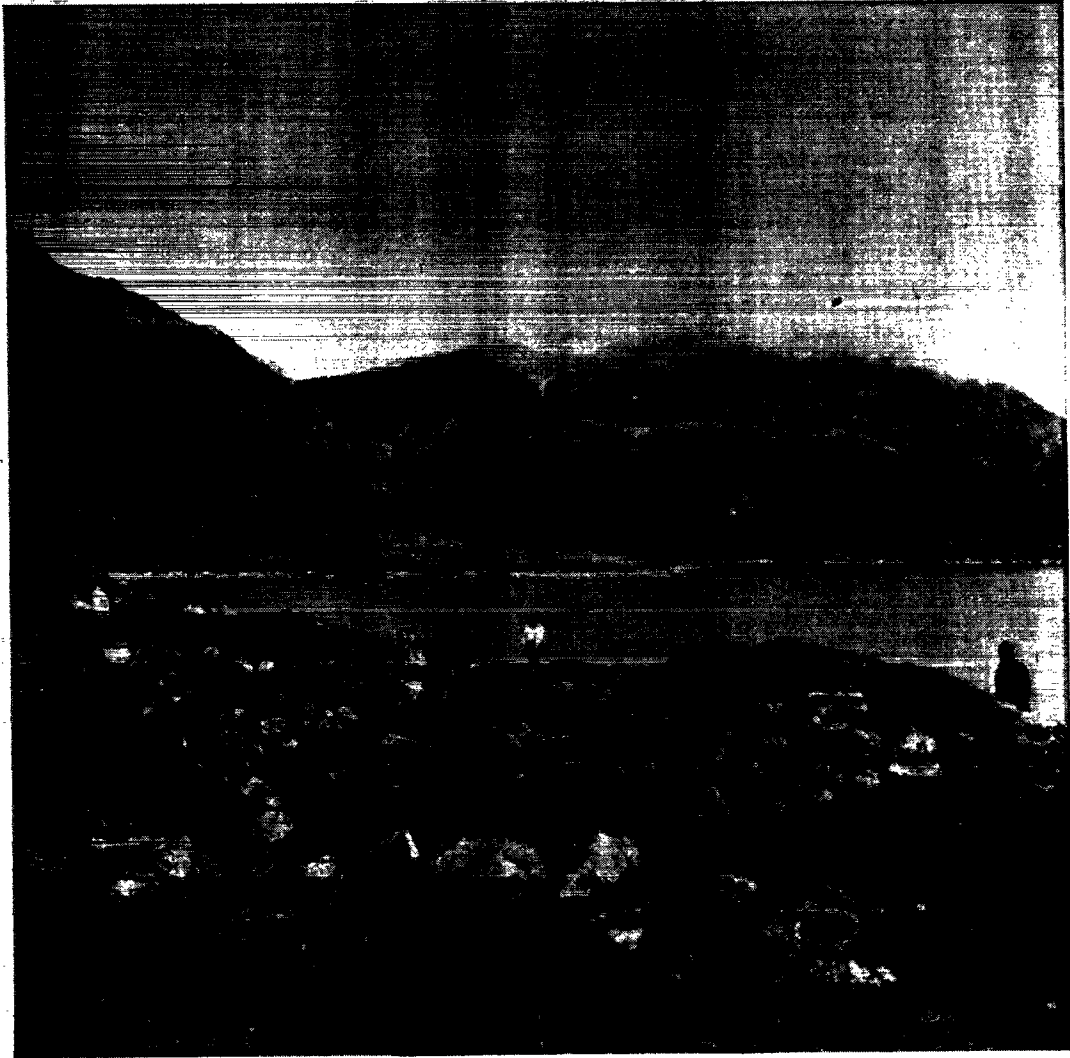
Vor første udgravning fandt sted på en lille nordbogård ved Eequaluit (nr. 10), umiddelbart ved foden af det mægtige Kunait fjeld, tæt øst for Arsuk. Denne gravning blev desværre en skuffelse, da ruinerne af selve gården var så utrolig sammenfaldne, at det ikke var muligt at få noget positivt udbytte. Dog må det bemærkes, at der til denne gård hører et større antal interessante små hulerum oppe i stenrausen på Kunait fjeldets nordside. En del af disse var kendt før, men der blev nu fundet nogle flere. Det er naturlige huler eller blot udhængende, mægtige klippeblokke, der ved løst opstabilede stenmure er blevet omdannet til lukkede rum - sikkert gede- og fårefolde, indrettet af nordboerne; men det kan dog ikke ganske udelukkes, at i hvert fald nogle af dem kan have været eskimoiske klippehulegrave, hvor blot alle spor af lig og gravgods er forsvundet; der kendes sådanne huler

*Klippehule, aflukket med en stenmur, antagelig fåre- eller gedefold.
Norabogården ved Egoaluit (nr. 10).*

Foto: C. L. Vebæk

flere steder i Vestgrønland. - Ret hurtigt forlod vi da dette sted, og efter nogen tid at have foretaget topografiske undersøgelser for at finde det bedst egnede sted for en udgravning, bestemte vi os endelig for den før nævnte aller yderste gård ved Tigssalukfjorden. Gården her - der har fået betegnelsen nr. 15 på listen over mellembygdens nordboruiner - bestod af 2 større og 3-4 mindre tomter, der alle var meget overgroede og sammenfaldne; men vi havde ikke kunnet finde noget bedre udgravningsobjekt, og det lykkedes da også at få et ganske godt resultat ud af undersøgelsen her. Der var det interessante ved denne gård, at der ikke synes at kunne være tvivl om, at eskimoerne efter nordboernes forsvinden har slået sig ned i bygningerne og delvis har ændret disses indretning. Vi fandt i ruinerne en del oldsager, men gennemgående var det ringe ting, og kun af sten, fortrinsvis vegsten. Nogle af sagerne hidrørte fra eskimoernes ophold på stedet, bl. a. nogle

Fra udgravningen ved Tigssaluk. Ruinerne af nordbogårdens bolig.

Foto: C. L. Vebæk

karakteristiske spækلامper af vegsten, af en type, der kendes fra inugsukkulturen. Der var en stor køkkenmødding foran boligen, men knoglerne var desværre meget dårligt bevaret, således fandt vi kun een knogle af en ko, hvad der dog er nok til at vise, at man selv på dette ret udsatte sted, med sparsomme græsningsmuligheder, har holdt køer. - De arkæologiske undersøgelser afsluttedes med gravning ved Grønnedal, hvor Eigil Knuth for nogle år siden fandt en hidtil ukendt nordbogård. Denne gård har været ret stor, med mindst en halv snes større og mindre bygninger, og stedet har været gunstigt for nordboernes kvæghold,

Udsigt over Nordbogården ved Tigssaluk (nr. 15)

Foto: C. L. Vebeek

men bevaringsforholdene var her om muligt endnu ringere end ved Tigssaluk, så udbyttet blev beskedent. Vi var dog så heldige at finde nogle flere tamdyrknogler, således foruden af flere køer også af får.

Alt i alt må det siges, at de arkæologiske resultater af den sommers udgravninger desværre ikke blev store og langt fra så fyldestgørende, som vi kunne ønske det. Men det er dog muligt at sige så meget, at de undersøgte boligtomter efter deres type - og det gælder også et par større udhuskomplekser - må være af ret sen dato. Det er dog ikke muligt at angive nogen nøjere datering; men det

er vel rimeligt at antage, at gårdene i denne bygd er blevet opgivet af nordboerne efter Vesterbygdens undergang - der antagelig har fundet sted ca. 1370 - men før bebyggelse i Østerbygden, eller rettere den del af Østerbygden, der ligger i Julianehåb distrikt. Efterhånden som eskimoerne er rykket ned langs kysten, har de sikkert forholdsvis let kunnet afskære Mellelbygdens beboere fra deres frændre længere mod SØ - der var jo et større, ubeboet stykke - og nordboerne er da enten blevet dræbt eller har i tide trukket sig tilbage. Desværre tier de skriftlige kilder helt om dette, så der kan kun gisnes.

Både Daniel Bruun, og senere professor Finnur Jonsson - der beskæftigede sig med studiet af Grønlands middelaldertopografi ud fra de skriftlige kilder - kom til det resultat, at det var mest sandsynligt, at man skulle henregne gårdene i Ivigtut-Arsuk egnen til Østerbygden og søge at placere nogle af de i kildekrifterne nævnte fjorde til disse egne. Det er - som før nævnt - antagelig rigtigt; men endnu savnes afgørende bevis. Det ville her være af stor betydning, om man i Mellelbygden kunne finde en kirketomt eller to, idet det da var muligt, at en sådan eller sådanne kunne identificeres med en eller nogle af de nordbosognekirker, der kendes fra kilderne, men som endnu ikke er fundet. Det er en mulighed - en hypotese - at Isafjord kirke og måske Gardanes kirke skal henlægges til Mellelbygden; men endnu er det ikke lykkedes at finde nogen kirkeruin her, selv om der har været søgt intenst på alle tænkelige steder. Det er givet, at der må have været een eller flere kirker i denne bygd; men der er også den mulighed, at det kan have været en slags annexkirker, hvis navne ikke kendes i kirkelisterne - sådanne kirker er påvist i Julianehåb distrikt. Måske finder man aldrig en kirke i Mellelbygden - den kan være sunket i havet, eller den kan, f. eks. ved Grønnedal, være ødelagt af nyere tids bebyggelse. Men spændende er eftersøgningsarbejdet, og både på dette punkt som på andre vil der uden tvivl kunne føjes noget nyt til vor viden om Mellelbygden.